

БЪЛГАРСКИ ЯЗЫКОВИ НАУКИ	
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Издание №	231 г.
Входящ №	646 / К. 08 / 2016 г.
София 1117	т. 17
тел.: 070 / 720 98; факс: 070 / 720 99	

СТАНОВИЩЕ

на проф. д.и.н. Витка Тошкова

за научната продукция на ДОЦЕНТ Д-Р ИЛИЯНА ИЛИЕВА МАРЧЕВА (АТАНАСОВА), единствен участник в конкурса на ИНСТИТУТА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ-БАН за присъждане на академичната длъжност „ПРОФЕСОР”

Представените 63 студии и статии, участието в 15 проекта (национални и международни), в 51 международни и национални конференции и форуми, в съставянето на сборници с доклади от научни конференции, в публикуването на научни информации, отзиви и рецензии, в обнародването на извори и преди всичко монографията **„Политиката за стопанска модернизация в България по време на Студената война”**, излязла от печат през 2016 г. (Издателство „Летера”, 640 с.), заедно с авторство на части от „История на българите ...”, т. 3, С., 2009 и в „История на Отечествения фронт/съюз”, т. 1, С., 2012, са сериозен научен капитал, с който доцент Илияна Марчева участва в конкурса за присъждане на академичната длъжност **„професор”**. С изброените изследвания и административната ангажираност в научното ръководство на ИИИ, с това на Секция „История на България след Втората световна война” и на дипломанти и докторанти, с професионалния си опит при изпълнението на много научни проекти и организирането на конференции тя напълно отговаря на изискванията в Правилника на Института за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности, приет през 2012 г.

Без да пренебрегвам научните приноси във всички приложени студии и статии, ще посоча като сериозно постижение на доц. Марчева цитираната монография. Изследването е построено върху внушителен брой документални колекции, съхранявани в Архива на „Фонд Горбачов” – Москва, в Архива на Комисията за досиетата (АКЗДРСРСПБГДСРСБНА), в ЦДА (използвани са 11 фонда, като от ф. 1Б са прегледани 19 описа) и десетки публикации на сборници с документи, спомени, статистически справочни, енциклопедии, научна литература, информация от интернет. Читателят-професионалист не може да не оцени положително подробния теоретичен и историографски анализ, направен в увода на труда. В него са открити етапите в модернизацията предимно на икономиката в нашата страна, без да се пренебрегва адаптирането на политиката, културата и идеологията след Втората световна война към новите тенденции в международните отношения до „преориентацията към Запада” през 1989 г. Изключително полезни са направените ретроспективни анализи за българската модернизация (с паралелна информация за Европа и САЩ) още от XIX в. до промяната на държавнополитическото статукво и регламентирането на „зоните на влияние и отговорност” през 1944/1945 г.

Доц. Марчева умело вплита новите проучвания (често с оценка на техните тези) към вече направеното и от самата нея, но с нюанси, които прецизират дефинициите за модернизация в страните от Източна Европа през следвоенния период и дават спецификите на българския процес. Представени са и механизмите за изработване на решенията от ПБ на ЦК на БКП със заседанията, дискусиите и формулираните указания за тяхното изпълнение. Не липсват и становища на съветския партийен елит за взаимоотношенията между източноевропейските страни, оценки за състоянието и перспективите в развитието им, възможностите пред „опозицията” Изток-Запад.

В четирите части на книгата темите са подредени хронологически и отразяват етапите в икономическото развитие на България, без да се пропуска политическият фон и някои от значение за националния просперитет дипломатически връзки със Запада. Акцентът все пак остава върху „стопанската модернизация” на страната.

Обширен е и анализът за прехода към постиндустриалното общество (в глобален и регионален мащаб), съчетан с детайли от ИТ “революцията” както в България, така и в Европа. Вярвам, че книгата ще бъде търсена като ценна история на българския преди всичко икономически живот след второто голямо кръвопролитие, (макар че са дадени и много данни за политическото и образователно развитие на страната). В труда са проследени етапите в „догонването”, което България и другите държави от Източна Европа, определени да бъдат в „зоната на отговорност” на СССР, трябва да извършат, за да достигнат водещите западни държави. Разбира се, ударението в изясняването на вътрешнополитическите, икономически, образователни и др. усилия е поставено първо върху обсъжданията и решенията на българското партийно и държавно ръководство, както и върху дискусиите, указанията и съветите на Москва. Тяхното изпълнение, с успехите, затрудненията и дори провалите се разглежда в отделните глави. Представени са изпълнителите на решенията, отчитаните постижения и общото състояние на социалистическата икономика през различните етапи от следвоенния период. Но доц. Марчева е разширила научния терен и е включила не особено познати данни за отношенията на Западния блок, на НАТО, специално на САЩ и ФРГ към опитите на Изтока да се преодолее противопоставянето, за „мирно съвместно съществуване”, за „разведряване” след Хелзинки от 1975 г., за заличаване на кризата от началото на 80-те с обявеното настъпление срещу „империята на злото” от Р. Рейгън. Специално ще обърна внимание на не съвсем известните детайли за западните нагласи към съчетаване на консолидацията на водещите (7 на брой) индустриални държави – САЩ, ФРГ, Япония, Великобритания, Франция, Италия и Канада (Г-7) и

изострянето на отношенията със СССР след провокираното и от САЩ съветско нахлуване в Афганистан през 1979 г.

Много повече (и разбираемо) авторката е обърнала внимание на българските усилия да се мине през „Сцила и Харибда“ като се удовлетворят както съветските указания и претенции, така и българските специфични потребности (било в икономиката, било в либерализиране на вътрешната политика, било в културата, образованието, контактите със Запада). Но тя не изоставя сравнителната информация, илюстрираща зависимостта на отделните социалистически страни от СССР. Един от примерите е доставянето на енергоносители. През 1970 г. България се нуждае от 50%, Унгария – 33%, Чехословакия – 20%, ГДР – 22%, но Полша само 2% ...

С много подробности, често малко известни, за „предизвикателствата на новите информационни технологии“ започва изложението в четвъртия последен раздел на монографията. И в тази част доц. Марчева предлага анализи, които изясняват намеренията на Запада и преди всичко на САЩ да ерозират монолитността не само в Съветския съюз, но и в неговите източноевропейски съюзници. Затова Вашингтон вкарва в употреба отново конфронтационната политика (отчита се, че разведряването е повече полезно за Москва) и се възстановява ембаргото върху стратегическите изделия. Резултатите от западния натиск са разгледани чрез историята на полския профсъюз „Солидарност“, чрез директиви на американския президент за неутрализиране на съветския контрол върху Източна Европа, чрез оказване на „финансова, разузнавателна и логистична“ подкрепа на антисъветската съпротива в невралгичните региони. С убедителни аргументи са изяснени и опитите на Т. Живков да открие правилните подходи към новия кремълски лидер М. Горбачов, да намери подходящия механизъм за вписването на България в „дългосрочната комплексна социалистическа интеграция“, да неутрализира атаките на Запада за „българска следа“ в атентата срещу папа Йоан Павел Втори, да опровергае обвиненията за желанието му да превърне България в „мини-Япония“. С много факти, събития и научни публикации (лични и на други автори) е разкрита „агонията на модернизацията“ в нашата страна през 80-те години. Обвиненията на Запада за българско спонсориране на тероризма и наложените санкции засягат модернизационните процеси, но не се отразяват върху „положителния ръст“ на БВП и националния доход, а е запазено и положителното търговско салдо (за 1989 г.) Констатациите авторката прави, разкривайки същността на съветското преустройство и „новото политическо мислене“ заедно с отражението на двете нови концепции („реформени вълни“) върху България и нейното държавно и политическо ръководство. В труда са определени като постепенно

затваряне на „съветския чадър“ над българската модернизация и сериозните критики срещу Т. Живков. В Москва не приемат опитите на вече възрастния (и дългогодишен) партиен лидер да провежда „дирижиран“ преход към пазарна икономика. Реализирането на сценария, препоръчан от М. Горбачов за „финландизация“ на страната, се извършва от нов, подмладен екип.

Бих препоръчала на доц. Марчева да разшири информацията (в специална бъдеща статия по въпроса) за съдържанието на доклада и резултатите от неговото прилагане, подготвен от експертите във Фондацията на Националната камара на САЩ Ричард Ран и Роналд Ът и с участието на български икономисти, „върху проекта за икономически растеж и преход към пазарна икономика в Народна република България“. Излиза на 31 октомври 1990 г. (с. 566). От допълнително проучване се нуждаят контактите между Кремъл и Вашингтон след 1985 г., за да се каже нещо повече за срещата в Малта от началото на декември 1989 г и постигнатите договорености.

Споменатите „пропуски“ не променят положителното ми отношение към изследователските успехи на доц. Марчева. Представената с изобилие от анализи на документи и научни публикации история на българската „стопанска модернизация“ в годините на Студената война несъмнено заслужава да бъде оценена като сериозно постижение за българската историческа наука. Същото заключение правя и за приложените студии и статии. Към изискванията за приносите на научните публикации ще прибавя, че в задължителната „автосправка“ доц. Марчева е посочила 11 теми, за изследването на които тя действително привлича „първокласни архивни документи“ при това голяма част използвани за пръв път. Като подчертавам, че изброените приноси коректно отразяват научните ѝ постижения, искам да изтъкна и тематичното разнообразие, което тя предлага в изследванията си. Ето защо приемам като изключителен успех проучването на нови „тематични полета“, които включват не само проблеми от стопанската и социалната история на България и страните от Източна Европа, но и такива за външнополитическите отношения със СССР, между СССР и Беларус, особеностите на прехода, историята на БАН „след края на социализма“, женското движение в НРБ и достъпът на жените до властта чрез биографиите на Ц. Драгойчева и Л. Живкова, българо-румънските връзки, разкрити чрез „сходствата и различията“ в политическата кариера на Т. Живков и Н. Чаушеску и др. В отговор на изискванията в Правилника ще спомена, че доц. Марчева преподава в ИФ на СУ и в Центъра за обучение на докторанти при БАН; 44 нейни публикации са цитирани в 157 изследвания, 27 от които са в чужбина (вж. справката).

Посочените приноси в изследванията, предложени от доц. Марчева за участие в конкурса, както и цялата ѝ научно-експертна дейност, заслужават одобрението на специалистите. Ето защо моята препоръка към уважаемите членове на Научното жури е да гласуват положително за присъждане на академичната длъжност „ПРОФЕСОР” на доц. д-р ИЛИЯНА ИЛИЕВА МАРЧЕВА (АТАНАСОВА).

12 август 2016 г.

(В. Тошкова)